

Проф. др Муамер НИЦЕВИЋ*

Департаман за правне науке Универзитета у Новом Пазару

МА Самра ДЕЧКОВИЋ**

Департаман за правне науке Универзитета у Новом Пазару

ДОИ: 10.5937/bezbednost2002100N

УДК: 343.611:177.82]:343.13(497.11+497.6)

Прегледни научни рад

Примљен: 8. 10. 2019. године

Ревизија: 20. 11. 2019. године

Датум прихватања: 5. 8. 2020. године

Процесуирање злочина из мржње у Републици Србији и Босни и Херцеговини

Анстракт: Аутори се у раду баве питањем процесуирања злочина из мржње у Републици Србији и Босни и Херцеговини. С тим у вези настоје елаборирати најзначајније концепте везане за законску регулацију и борбу против ове врсте злочина, и указати на њихове међусобне разлике и односе. У раду се посебна пажња посвећује проблемима са којима се правосудни органи сусрећу приликом процесуирања злочина из мржње. Наиме, досадашња казнена политика била је изузетно блага – постојање мржње као посебног мотива није узимано у обзир, већ је само утврђивано да ли кривично дело постоји. Аутори настоје указати да је важно да држава покаже одлучност у борби против насиља. Та борба не представља само заштиту појединаца од стране власти и не доприноси само једнаком положају у друштву, већ се кроз мере репресије у овој области унапређују и слободе свих грађана које су загарантоване највишим правним актом – Уставом.

Посебно се апострофира чињеница да је за борбу против таквог вида понашања потребно да се у Кривични законик унесе одредба о мржњи као отежавајућој околности. Наравно, треба имати у виду да се стање у друштву не може аутоматски променити увођењем поменуте одредбе. То је дугорочан процес и од изузетне је важности успешна имплементација закона од

* aedbernp@ptt.rs

** s.kucevic@uninp.edu.rs

стране судова; од ње зависи и превенција будућих кривичних дела. Самим тим, увођење злочина из мржње у законодавство представља први корак ка друштву у којем мржња неће бити толерисана.

Циљ рада је да кроз призму кривичних дела почињених из мржње, као примарног фокуса анализе, усвајајући поставку према којој специфични друштвени контекст у БиХ диктира и снажнију интервенцију у домену кривичноправне регулације изражавања мржње и предрасуда, укаже на основне недостатке законског оквира и праксе у БиХ у том домену.

Кључне речи: *злочин, мржња, предрасуде.*

Увод

Злочини из мржње имају веома дугу историју, али њихова инкриминација карактеристична је за другу половину двадесетог века. Главни разлог су потешкоће и проблеми који отежавају њихово препознавање, пре свега недовољна едукација особља у полицији и правосуђу, недостатак судске праксе везане за ова кривична дела, као и остале потешкоће које се јављају у свим фазама кривичног поступка. Осим тога, када је реч о Босни и Херцеговини, полиција и органи кривичног гоњења који учествују у супротстављању овом облику криминалитета суочавају се са низом проблема који произлазе и из неадекватности важећих прописа везаних за кривична дела изазивања националне, расне и верске мржње, раздора и нетрпељивости, попут недефинисања појмова јавности, мржње, раздора, нетрпељивости и сл. (Лучић-Ћатић, Бајрић, 2013: 16), или проблема везаних за одређивање надлежности када је реч о процесуирању ових кривичних дела (Кнежевић, 2013: 45), што свакако изазива проблеме у примени тих прописа. С обзиром на то да је реч о кривичним делима мотивисаним нетолеранцијом према одређеним групама у друштву, која као таква прете да поделе друштво и створе циклусе насиља и одмазде, енергична реакција неопходна је и ради безбедности појединца и заједнице, зато што свако од нас може бити жртва, односно свако од нас има особине које га чине другачијим од осталих. Осуђивањем починиоца шаље се порука да не само што друштво не толерише такво понашање већ и

кривичноправни систем штити жртве од учињене неправде. Наиме, кривична дела почињена из мржње догађају се у свим државама, у већем или мањем обиму. Државе са делотворним механизмима прикупљања података обично приказују већи број кривичних дела почињених из мржње него оне без таквих механизма. Међутим, и у тим државама подаци из друштвених истраживања, од невладиних организација и других посматрача, могу показати да постоји проблем који постојећи системи не откривају нити се њиме баве.¹

Наиме, о мотиву починиоца кривичног дела почињеног из мржње ретко се води довољно детаљна истрага, јер је он ирелевантан за доказивање суштинских елемената кривичног дела. Међутим, управо се по мотиву разликују кривична дела из мржње од осталих кривичних дела, а тај мотив је искључиво предрасуда, односно негативно мишљење или став према групи људи због њихових карактеристика које се најчешће директно штите кривичним законима. Из тог разлога државне институције, али и друштво, имају задатак да подстичу толеранцију и да се боре против стереотипа и предрасуда, како би спречили појаву злочина из мржње.

Појам и основне карактеристике злочина из мржње

Законска дефиниција злочина из мржње у великој мери зависи од друштвенополитичких прилика и социокултурних карактеристика одређеног друштва, што значи да се законско одређење ових кривичних дела разликује од државе до државе. Међутим, сматра се да је Организација за европску сигурност и сарадњу (ОЕБС), односно њихов Уред за демократске институције и људска права (ОДИХР), формулисао ова кривична дела на опште прихватљив начин.

Према њима, свако кривично дело у којем је објект напада изабран на основу његове стварне или перципиране припадности, повезаности, подршке или чланства у групи која је заснована на њиховом стварном или перципираном расном, националном или етничком пореклу, језику, боји коже, религији, полу, старосној

¹ *Закони о кривичним делима почињеним из мржње*, ОЕБС – Уред за демократске институције и људска права, Практични водич, 2009.

доби, менталној или физичкој онеспособљености, сексуалној оријентацији или неком другом сличном статусу може се сматрати кривичним делом почињеним из мржње.² Из ове дефиниције произилази да се злочин из мржње у сваком случају састоји од два елемента: кривичног дела као основног престопа и специфичног мотива који се огледа у постојању предрасуда, по којем се кривична дела из мржње и разликују од уобичајених кривичних дела. Наиме, жртва може бити једна или више особа, намерно изабрана због неке заштићене карактеристике која је заједничка за одређену групу, попут расе, језика, религије, етничке и националне припадности, сексуалног опредељења, али и имовине. Жртве ових кривичних дела посебно карактерише и чињеница да нису одабране због онога што јесу, већ због онога што представљају. То значи да су сви чланови заједнице који имају заједничко обележје потенцијалне мете, јер је порука која се на овај начин преноси упућена не само непосредној жртви већ и групи којој она припада.

У циљу препознавања осумњичених, проналажења учинилаца, стицања увида у то како жртва перципира сопствену рањивост, стицања увида у природу и интензитет мотивације, одређења вероватноће ескалације или предвиђања одговора заједнице, неопходно је познавање основних карактеристика личности учиниоца кривичног дела из мржње.

Међутим, у теорији не постоји јединствен став у погледу основних карактеристика његове личности, јер нема правила које показује ко то може бити нити како ће кривично дело бити почињено. У сваком случају то не морају бити особе које су претходно испољавале предрасуде или особе које припадају десничарским групама. Из тог разлога се најчешће говори о тростепеној класификацији учинилаца кривичних дела почињених из мржње. То су:

- учиниоци из забаве (млађе особе жељне узбуђења и доказивања, неорганизоване групе, непредвидљиви и насумични напади на жртве, склоност ка вандализму),
- реактивни учиниоци (реакција на претходни стварни или умишљени инцидент из мржње, заштита/одбрана од перципиране претње, одсуство кривице) и

² OSCE (2006). *Challenges and Responses to Hate-Motivated Incidents in the OSCE Region*, OSCE/ODIHR, Warsaw, стр. 7.

- мисионари (особе са изражено искривљеном сликом стварности и патолошким проблемима; догађаје који их окружују тумаче једнострано, преувеличавајући тешкоће које настају као последица суживота различитих друштвених група; учиниоци су најтежих кривичних дела из мржње чија се мисија углавном завршава самоубиством).³

Осим због специфичног мотива, злочини из мржње захтевају другачији правни приступ и због последица које их разликују од осталих кривичних дела. Наиме, с обзиром да утичу на шири круг људи и да могу довести до друштвених подела и грађанских немира, кривична дела из мржње обично прате фазу ескалације. У ситуацијама када су односи између етничких, националних или религијских група већ осетљиви, могу имати експлозиван утицај. Директна жртва може искусити већу психолошку повреду и појачано осећање угрожености зато што није у могућности да промени карактеристику која ју је учинила жртвом. Кривична дела почињена из мржње имају дубок психолошки утицај на жртве, који води ка осећањима депресије и тескобе.⁴

Осим непосредне жртве, последице трпи и заједница, односно остали чланови групе који могу страховати од неког будућег напада. Ефекти могу бити вишеструко увећани уколико се ради о заједници која је кроз историју била жртва дискриминације. Указивање на последице кривичних дела из мржње омогућиће тужиоцима да лакше донесу одлуке које се односе на процесуирање кривичног дела, али ће им помоћи и у заступању оптужнице пред надлежним судом. С друге стране, приликом доношења коначне одлуке, односно избора врсте и мере кривичноправне санкције, судови треба да узму у обзир и околности које се односе на јачину угрожавања или повреде заштићеног добра, па је за доношење адекватне одлуке потребно познавање ефеката кривичних дела почињених из мржње на појединце и ширу заједницу. Осим

³ Community Research Associates, *National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual*, стр. 19; American Prosecutors Research Institute, *A Local Prosecutor's Guide for Responding to Hate Crimes*. Arlington: American Prosecutors Research Institute, 2001, стр. 7; McLaughlin, *Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals*, стр. 48.

⁴ Удружење америчких психолога: Кривична дела почињена из мржње данас – дугогодишњи непријатељ у модерном одијелу, 1998.

наведеног, посебно је значајно и знање практичара о ефектима кривичних дела почињених из мржње, које доприноси смањењу секундарне виктимизације жртава (Маљевић, Вујовић, 2013: 26).

За ефикасно сузбијање криминалитета почињеног из мржње неопходно је и да полицијски службеници који учествују у том процесу обрате пажњу на индикаторе који могу указати на постојање таквог кривичног дела, усмерити их на правилан рад на предмету, тј. на примену одговарајуће тактике, и помоћи им да правилно одговоре на потребе жртве.

Наиме, може се рећи да су индикатори мржње објективне чињенице које се морају узети у обзир приликом одређивања да ли неки инцидент представља злочин из мржње или не. Они нису довољни да би се један инцидент сматрао злочином из мржње, али указују на неопходност спровођења даље истраге у циљу утврђивања мотива.

У доступним смерницама и приручницима који се тичу криминалитета из мржње, као могући индикатори наводе се следећи⁵:

- расне, етничке, верске, полне, културне и друге разлике (постојале су расне, верске, етничке, полне, културне или друге разлике између група којима припада жртва, односно починитељ);
- цртежи, ознаке, симболи, графити (налазе се на месту на којем је наступила последица кривичног дела);
- претходно присуство кривичних дела (или других деликата) почињених из мржње (неколико инцидената догодило се на истом подручју, а жртве су чланови исте групе);
- перцепција жртве/сведока (жртве и/или сведоци су, на основу властитог опажања, мишљења или уверења да је инцидент био мотивисан предрасудама);
- мотив осумњиченог (починитељ има криминалну прошлост која указује на то да је један или више претходних инцидената изазвао на сличан начин, а жртве су имале исто држављанство, расу, веру, етничко/национално порекло, онеспособљење, сексуалну оријентацију или пол);
- место инцидента (жртва је била у близини или на подручју/месту које се обично повезује са конкретним групама чији чланови деле држављанство, расу, религију, етничко порекло, онеспособљење,

⁵ FBI (2015). *Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual*, стр. 5.

сексуалну оријентацију (нпр. геј бар), пол и сл. или које припадници тих група обично посећују);

- недостатак других мотива (нема јасних назнака да се ради о кривичном делу из користољубља или да постоји неки други мотив за инцидент).

Међутим, с обзиром на то да ови индикатори указују само на могућност постојања кривичног дела почињеног из мржње, неопходно је бити веома опрезан у раду са њима, не доносити брзе одлуке, већ поштовати основна криминалистичка начела при откривању и расветљавању кривичних дела, како би се омогућило евидентирање и ефикасније процесуирање злочина из мржње.

Злочин из мржње у кривичном законодавству Републике Србије

Пораст насиља заснованог на мржњи и нетолеранцији, учесталост дискриминације и напада на угрожене друштвене групе у Србији, као и шира друштвена потреба за превенцијом и борбом против оваквог понашања, представљају главне разлоге за увођење злочина из мржње (Стјеља, 2014: 6).

Из тог разлога, у јануару 2012. године, Комитет правника за људска права (YUCOM) и Геј стрејт алијанса (ГСА), предложили су допуну Кривичног законика, између осталог, и због тога што је досадашња пракса показала да се надлежни органи нису на одговарајући начин бавили злочинима који за мотив имају мржњу, што се уочава у свим фазама поступка, а били су и само делимично инкриминисани. С обзиром на то да се овим кривичним делима угрожавају основна људска права и слободе које су гарантоване Уставом Републике Србије⁶, њихово увођење у Кривични законик има уставни основ, садржан у члановима 43 (став 4) и 49, којима је прописана слобода мисли, савести и вероисповести и забрана изазивања расне, националне и верске мржње. Кривичним закоником који је ступио на снагу 1. јануара 2013. године предвиђено је следеће.

Ако је кривично дело учињено из мржње због припадности раси и вероисповести, националне или етничке припадности, по-

⁶ Устав Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, бр. 98/2006.

ла, сексуалне оријентације или родног идентитета другог лица, ту околност суд ће ценити као отежавајућу околност, осим ако она није прописана као обележје кривичног дела.⁷ Увођењем ове одредбе злочин из мржње је први пут кодификован у домаћем кривичном законодавству. Циљ је да се на одговарајући начин казни лице које је повредило неког само због тога што не може да прихвати различитост, али и да се спрече будући злочини из мржње.

То значи да члан 54а представља посебну обавезу за суд приликом одлучивања о врсти и висини кривичне санкције, коју суд мора ценити у светлу отежавајућих околности, а самим тим и изрицања теже кривичне санкције учиниоцу. Осим тога, ако се узме у обзир да је злочин из мржње увек усмерен на рањиве групе и да негативно утиче не само на лице које је жртва злочина, већ и на све чланове групе којој то лице припада, угрожавају се и темељне вредности међународног права на чију заштиту се Србија обавезала потписивањем и ратификацијом низа међународних инструмената о равноправности, недискриминацији и толеранцији, као и о сузбијању и кажњавању насиља побуђеног мржњом по основу расе, боје коже, националне и етничке припадности, религијског уверења итд. За разлику од Закона о забрани дискриминације⁸ који наводи 19 основа дискриминације, Законик предвиђа седам личних својстава која могу бити основ за извршење злочина из мржње, и то: раса и вероисповест, национална или етничка припадност, пол, сексуална оријентација и родни идентитет. Иако се YU-SOM залагао за увођење шире листе разлога који доводе до злочина из мржње, сматра се да је усвојено компромисно решење, јер су то лична својства због којих се најчешће врше ова кривична дела.

Међутим, и поред унетих новина, у пракси нема довољно процесуираних случајева овог кривичног дела иако се она свакодневно дешавају. Такође, судови нису довољно сензибилисани за одредбе новог члана. Званични представници државе, посебно полиција и правосудје, морају се одлучно поставити према предрасудама против одређених група, како би се ефикасно казнили постојећи злочини из мржње и спречили нови. Важно је да држава по-

⁷ *Кривични законик*, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013.

⁸ Службени гласник Републике Србије, бр. 22/2009.

каже одлучност у борби против насиља, која не представља само заштиту појединца од стране власти, и не доприноси само једнаком положају у друштву, већ се кроз такве мере државе унапређују и основне слободе свих грађана које су загарантоване Уставом.⁹

Злочин из мржње у кривичном законодавству Босне и Херцеговине

У свету данас постоје два модела инкриминисања или, тачније, увођења кривичног дела почињеног из мржње у кривичне законе. Први модел се односи на прописивање посебног кривичног дела у кривичном закону, а други на прописивање општих отежавајућих околности за кривична дела почињена из мржње (Лучић-Ћатић, Бајрић, 2013: 14). Оба модела имају предности и недостатке. У Босни и Херцеговини примењује се комбинација поменутих модела тако што је прописано кривично дело изазивања националне, расне и верске мржње, раздора и нетрпељивости, али су прописане и отежавајуће околности у случају да је кривично дело почињено из мржње. То значи да се злочин из мржње у законодавству Босне и Херцеговине третира као посебно кривично дело изазивања националне, расне и врске мржње, раздора и нетрпељивости, што се сматра оправданим с обзиром да је реч о територији на којој њихова извршења представљају специфичан проблем. Прописивање посебног кривичног дела извршено је у свим кривичним законима у Босни и Херцеговини¹⁰, с тим што постоје одређене разлике у смислу прописивања елемента јавности (тај елемент прописују Кривични закон Босне и Херцеговине, као и Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине) у погледу заштићене групе према којој се дело може починити, у погледу радњи

⁹ YUCOM, Комитет правника за људска права, Злочин из мржње, Београд, 2013.

¹⁰ *Кривични закон Босне и Херцеговине*, Службени гласник Босне и Херцеговине 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, чл. 145.а, *Кривични закон Републике Српске*, Службени гласник Републике Српске 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13, чл. 294.а, *Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине*, Службене новине Федерације Босне и Херцеговине 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, чл. 163, *Кривични закон Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине*, Службени гласник Брчко Дистрикта 10/03, 45/04, 6/05, 21/10, чл. 160.

извршења и територијалног одређења (односно дела административне структуре Босне и Херцеговине на којем се дело може починити), али и у смислу запрећене кривичноправне санкције. Поменуते разлике односе се на основни облик кривичног дела, док се разлике у квалификованим облицима овог дела првенствено огледају у легислативној техници и запрећеној санкцији, али и у неким квалификаторним околностима (Лучић-Ћатић, Бајрић, 2013: 16).

Између осталог, неопходно је напоменути да је за постојање овог кривичног дела потребно само предузимање радње извршења, али не и наступање последице, која се у овом случају огледа у угрожавању заједничког живота; другим речима, није неопходно да наведена мржња и раздор буду изазвани, нити је од значаја да ли су се и који даљи циљеви желели постићи. Осим тога, због недефинисања појмова распривања, мржње, раздора и нетрпељивости, као и због постојања „елемента јавности“ у неким од кривичних закона, у пракси се јављају проблеми који свакако утичу на ефикасно сузбијање ових кривичних дела.

Такође, позитиван став законодавца о значајној тежини кривичног дела почињеног из мржње изражава се и прописивањем тежих квалификованих облика у случају да је мотив за њихово извршење била мржња, што свакако са собом повлачи и строже кажњавање учиниоца. Међутим, у том погледу постоје одређене разлике:

- Кривични закон Републике Српске прописује мржњу као квалификаторну околност код кривичних дела: тешко убиство, тешка телесна повреда, силовање, тешка крађа, разбојништво, разбојничка крађа, оштећење туђе ствари и изазивање опште опасности;
- Кривични закон Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине прописује мржњу као квалификаторну околност у опису кривичних дела: убиство, тешка телесна повреда, силовање, тешка крађа, разбојничка крађа, разбојништво, оштећење туђе ствари, изазивање опште опасности, уништење или оштећење важних привредних објеката или јавних справа, оштећење заштитних направа на раду и неправилно извођење грађевинских радова;
- Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине прописује мржњу (предрасуду) као квалификаторну околност код кривичних

дела: убиство, тешка телесна повреда, силовање и оштећење туђе ствари.

Осим тога, неопходно је напоменути да је у Кривичном закону Републике Српске дефинисано кривично дело из мржње, док је у Кривичном закону Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине елемент предрасуде изражен као „мржња“ која је притом законом дефинисана. За разлику од поменутих законских решења, у Кривичном закону Федерације Босне и Херцеговине предрасуда је, као елемент квалификованих облика кривичних дела, ограничена на „расне, народносне и верске“ побуде у случају кривичних дела убиства и тешке телесне повреде, на „етничку, народносну, расну, верску или језичку“ нетрпељивост у случају кривичног дела силовања, те на разлике у „етничкој или народносној припадности, раси, вероисповијести, полу или језику“ у случају кривичног дела оштећења туђе ствари (Маљевић, Вујовић, 2013: 36).

С обзиром на то да за кривична дела прописана Кривичним законом Босне и Херцеговине није предвиђена предрасуда као квалификована околност, суд Босне и Херцеговине није надлежан за кривична дела као што су: убиство, тешко убиство, тешка телесна повреда, силовање, оштећење туђе ствари, тешка крађа, разбојничка крађа, разбојништво и изазивање опште опасности. Осим тога, у Босни и Херцеговини свакако постоји могућност тежег кажњавања учиниоца било којег кривичног дела, уколико је био мотивисан мржњом. На ту могућност указују и Кривични закон Републике Српске и Кривични закон Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине прописивањем мржње као отежавајуће околности приликом избора врсте и мере кривичноправне санкције за учиниоца било којег кривичног дела уколико не постоји одредба о квалификованом облику тог конкретног кривичног дела. Међутим, Кривични закон Босне и Херцеговине и Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине, иако нису непосредно прописали мржњу као отежавајућу околност, индиректно пружају могућност тежег кажњавања учинилаца кривичних дела из мржње, јер у општим правилима за одмеравање казне предвиђају узимање у обзир „побуда из којих је дело учињено“.

Откривање и расветљавање злочина из мржње

Ефикасно супротстављање криминалитету почињеном из мржње захтева од полицијских службеника и осталих органа правремено препознавање индикатора, као објективних чињеница које указују на то да су поступци учиниоца били мотивисани предрасудама, по чему се ова кривична дела и разликују од уобичајених. Затим, он захтева интензивну комуникацију приликом истраге и специфичан однос према жртвама кривичног дела, као и према начинима спровођења радњи доказивања. Наиме, да би истрага за ова кривична дела могла да се води неопходно је да их полицијски службеници препознају, а то ће најпре учинити утврђивањем да ли су жртва и учинилац различите расне, верске, етничке/националне, полне, културне или друге припадности, а затим проверавањем да ли постоје и неки други индикатори који указују на то да се ради о кривичном делу почињеном из мржње.

Иако је кључни елемент у идентификацији кривичних дела почињених из мржње препознавање мотива, то може бити веома тежак задатак ако се узме у обзир чињеница да један број ових кривичних дела остаје непознат, односно жртве их не пријављују надлежним органима. У току спровођења истраге неопходна је међусобна сарадња полиције и тужилаштва како би се постигли очекивани резултати. Међутим, у Србији, као и Босни и Херцеговини, постоји проблем недовољне едукације полицијских службеника о кривичним делима почињеним из мржње. Она захтевају посебан приступ у разговору са жртвама, које су често и једини сведоци. Приликом успостављања првог контакта са жртвом неопходно је да полицијски службеници воде рачуна о њеном тренутном психичком стању, да јој пруже подршку и упуте је на одговарајуће установе које ће јој помоћи у превазилажењу проблема, како не би доживела секундарну виктимизацију, што ће свакако омогућити лакше прикупљање доказа.

Наиме, неке ће жртве порицати да се ради о кривичном делу из мржње, а то никако не сме одвести истрагу у погрешном правцу. Осим тога, честе су и грешке полицијских службеника, које се манифестују као небрига о физичкој сигурности жртве, незаинтересираност, журба, одбијање жртвине тврдње да је инцидент био кривично дело почињено из мржње, минимизирање до-

гађаја и сл. Због тога је потребно исказати поштовање према жртви, бригу за њену сигурност и сигурност њене породице, објаснити зашто је потребно да јој се поставе питања (ако у датом тренутку питања сматра тешким, на њих може одговорити и накнадно), те објаснити вероватни след догађаја. Дакле, полицијски службеници морају бити припремљени, проактивни, професионални и неутрални. Након контакта са жртвом, потребно је спровести прелиминарну истрагу. Она треба да укључи прикупљање података о учиниоцу/осумњиченом (обратити пажњу на његово понашање и изјаве, припадност групама, ранији живот и сл.), о жртви (посебно о томе да ли јој се то догађало и раније) и о простору/месту (да ли су се такви догађаји дешавали и раније), што се сматра веома битним јер се заједници шаље порука да је за полицију решавање кривичних дела почињених из мржње високо на листи приоритета (Маљевић, Вујовић, 2013: 48).

Већ од првих сазнања да се догодио инцидент који би могао бити кривично дело почињено из мржње, неопходна је интензивна сарадња између полиције и тужилаштва. Тужилац ће полицијским службеницима дати смернице за даље поступање. Уколико се утврди постојање основа сумње да је почињено кривично дело из мржње, тужилац ће покренути истрагу, с циљем подизања нивоа сумње на основу односно оправдану сумњу, како би се стекли услови и за подизање оптужнице против осумњиченог или више њих. Ако се узме у обзир чињеница да се у Босни и Херцеговини кривично дело почињено из мржње третира на три начина, тужилац је у сваком случају дужан да предузме кривично гоњење уколико се ради о кривичном делу из мржње као посебном делу или квалификованом обликом кривичног дела, али и у случају када мотив мржње није законски елемент кривичног дела него само обавезна отежавајућа околност, што је случај и у Републици Србији.

Приликом прикупљања обавештења о кривичном делу, учиниоцу или другим важним околностима, потребно је обратити посебну пажњу на веродостојност исказа сведока, с обзиром да се међу њима неретко могу појавити и сведоци лажљивци, који ће због жеље да заштите припадника своје расе, вере или етничке групе дати исказ који иде њима у прилог. Осим што полицијски службеници и представници других органа треба да воде рачуна о

начину успостављања првог контакта са жртвом, за добијање релевантних података неопходно је применити и посебну тактику када је реч и о лицима осумњиченим за кривично дело почињено из мржње. У том циљу је потребно имати у виду следеће:

- приликом испитивања осумњиченог за кривично дело почињено из мржње, треба обратити пажњу на сваку његову реченицу (посебно на то како ословљава жртву или групу којој жртва припада), сваку гестикулацију и сл., тражећи у њима елементе предрасуда;
- важно је знати да учиниоци кривичних дела из мржње веома често не негирају (односно, мало им треба да признају) почињено дело, јер сматрају да иза њих стоји група/заједница која подржава такве ставове, а своје поступке сматрају исправним па често и не осећају кривицу и кајање;
- треба показати равнодушност и не осуђивати осумњиченог због његових поступака, те му дозволити да, без прекидања, исприча своју верзију догађаја;
- потребно је дозволити починитељу да искаже своја осећања према жртви, односно групи којој она припада; ако то не чини, потребно му је поставити низ питања која ће омогућити увид у то како осумњичени перципира жртву и групу којој она припада; та питања могу се односити на мишљење учиниоца о различитим карактеристикама жртве/групе, њиховом животу и вредностима и сл.;
- учинилац може користити скраћене називе и надимке за жртву или устаљене називе за групу којој жртва припада, али то не сме олако довести до закључка да је осумњичени починио дело мотивисано предрасудама.¹¹

Сасвим је очигледно да крајњи циљ у овом случају није само сазнање да је осумњичени заиста учинио кривично дело које му се ставља на терет, већ утврђивање мотива, што представља изазов за полицију и тужилаштво. У зависности од прикупљених доказа, али и од карактера самог кривичног дела из мржње, тужилац ће користити различите тактике. Наиме, ако се ради о кривичном делу из мржње као отежавајућој околности, какав је случај у Републици Србији, најпре ће настојати да докаже кривично дело, а затим предрасуду као мотив извршења, с обзиром да суд суди само о ономе што тужилац наведе у оптужници, и да је то једини

¹¹ OSCE/ODIHR, *Разумевање кривичних дела почињених из мржње: Приручник за Босну и Херцеговину*, 2015, стр. 25.

начин да учинилац буде кажњен. То значи да ће и у случају процесуирања злочина из мржње као посебних кривичних дела и у случају примене увећаних казnenих одредби, исход предмета у великој мери зависити од квалитета истражног поступка и презентовања доказа о мотиву.

Иако ова кривична дела, с обзиром на последице, захтевају строже кажњавање, кривични закони у Босни и Херцеговини предвиђају и могућност изрицања судске опомене, условне осуде, рада у јавном интересу, али и кућног затвора са електронским надзором. Досадашња казнена политика у Републици Србији била је изузетно блага. Постојање мржње као посебног мотива није узимано у обзир, већ је само утврђивано да ли кривично дело постоји. Тако се пре уношења измена у Закон, исписивање расистичких или хомофобичних графита на фасадама зграда сматрало оштећењем туђих ствари, а не нападом на мањине нити злочином из мржње. Међутим, суд приликом санкционисања треба да узме у обзир чињеницу да пресуда на неки начин представља адекватну сатисфакцију за све припаднике одређене групе, јер код кривичних дела учињених из мржње поред примарне, директне жртве постоје и секундарне, којима се на тај начин шаље порука да систем штити њихова права.

Закључак

Изградњи поверења у кривичноправни систем доприноси озакоњење друштвене осуде кривичних дела почињених из мржње. Када приликом процесуирања и доношења пресуде суд узме у обзир мотив предрасуде, такво јавно признање може уверити остале чланове заједнице да та кривична дела неће проћи некажњено. Наиме, ако се у процесуирање злочина из мржње не укључи мотив као основ за одабир жртве (као што су раса жртве, њена националност или етничко порекло), губи се могућност да казна изречена учиниоцу делује обесхрабрујуће на друге, а истовремено се жртви и учиниоцу поручује да држава не придаје велики значај мржњи која је узрок злочина. По узору на државе које имају више искуства у супротстављању кривичним делима почињеним из мржње, и Србија и БиХ могу поћи овим путем и применити у пракси искуства оних држава које су показале завидне резултате у

процесуирању тих дела. Наиме, може се размишљати у правцу успостављања специјализоване јединице за истраживање кривичних дела почињених из мржње, као и о едукацији полицијских службеника, који би након проласка посебних обука били задужени за евалуацију таквих предмета. Осим тога, приликом прикупљања информација и током истраге треба водити рачуна о заштити података о личности лица која су жртве злочина из мржње, како би се избегла секундарна виктимизација. Такође, у циљу ефикасније превенције злочина из мржње и заштите маргинализованих група, треба узети у обзир и позитивне ефекте механизма за прикупљање података, јер је евидентан тежак положај тих група у Србији, њихова честа дискриминација, напади и насиље, који се не пријављују због страха за личну безбедност и неповерења у рад институција. То значи да би Министарство унутрашњих послова, тужилаштво и органи правосуђа требало да изграде систем за праћење и вођење статистике о кривичним делима у којима се јавља дискриминација, као и о кривичним делима злочина из мржње.

Литература

1. Кнежевић, З. (2013). *Проблеми надлежности за процесуирање кри-вичног дела изазивања националне, расне и вјерске мржње, раздора и нетрпељивости*. Сарајево.
2. Комитет правника за људска права, YUCOM, (2013). *Злочин из мржње*. Београд.
3. Лучић-Татић, М., Бајрић, А. (2013). *Процесуирање казних дела почињених из мржње у Босни и Херцеговини.*, Аналитика - Центар за друштвена истраживања, Сарајево.
4. Маљевић, А., Вујовић, С. (2013). *Водич за процесуирање кривичних дела почињених из мржње у Босни и Херцеговини*. Аналитика – Центар за друштвена истраживања, Сарајево.
5. OSCE, (2006). *Challenges and Responses to Hate-Motivated Incidents in the OSCE Region*. OSCE/ODIHR, Warsaw.
6. OSCE/ODIHR, (2015). *Разумевање кривичних дела почињених из мржње: Приручник за Босну и Херцеговину*.
7. Стјеља, И. (2014). Злочин из мржње – годину дана од увођења у кривично законодавство. *Тужилачка реч*, бр. 26, Удружење тужилаца, Београд.

8. Удружење америчких психолога, (1998). *Кривична дела почињена из мржње данас – дугогодишњи непријатељ у модерном одијелу*.
9. ФБИ (2015). *Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual*.
10. Community Research Associates, National Hate Crimes Training Curricula: Student Manual, American Prosecutors Research Institute, A Local Prosecutor's Guide for Responding to Hate Crimes. Arlington: American Prosecutors Research Institute, 2001; McLaughlin, Responding to Hate Crime: A Multidisciplinary Curriculum for Law Enforcement and Victim Assistance Professionals.
11. *Кривични законик*, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013.
12. *Кривични закон Босне и Херцеговине*, Службени гласник Босне и Херцеговине 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, чл. 145.а), *Кривични закон Републике Српске*, Службени гласник Републике Српске 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13, чл. 294.а, *Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине*, Службене новине Федерације Босне и Херцеговине 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, чл. 163, *Кривични закон Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине*, Службени гласник Брчко Дистрикта 10/03, 45/04, 6/05, 21/10, чл. 160.
13. ОЕБС (2009). *Закони о кривичним делима почињеним из мржње, Практични водич*. Уред за демократске институције и људска права.
14. *Устав Републике Србије*, Службени гласник Републике Србије, бр. 98/2006.

Prosecution of Hate Crimes in the Republic of Serbia and Bosnia and Herzegovina

***Abstract:** The author deals with the issue of prosecution of hate crimes in Serbia and Bosnia and Herzegovina. In this regard, the author tries to elaborate on the most important concepts related to the legal regulation and the fight against this type of crime, to point out their differences and relationships. The paper pays special attention to the problems that judicial*

authorities face when they prosecute hate crimes. The current criminal policy is extremely mild; the existence of hatred as a special motive has not been taken into account and the goal is only to determine whether there is a criminal offense. The author tries to point out how important it is for a country to demonstrate determination in combating violence, which means not only the protection of individuals by the authorities and not only a contribution to social equality, but also implies state measures to promote rights and freedoms of all citizens that are guaranteed by the highest legal act - the Constitution.

The paper emphasizes that one of the ways to combat this behavior is the introduction of the provisions on hate as an aggravating circumstance in the Criminal Code. Of course, it should be noted that the situation in the society cannot automatically be improved by introducing the aforementioned provisions. This is a long-term process, so it is of utmost importance the successfully implement the law as the prevention of future crimes depends on it. Therefore, the introduction of hate crimes into law is the first step towards a society in which hatred will not be tolerated.

The paper aims to point out the basic shortcomings in the legal framework and practice in Bosnia and Herzegovina in this domain by observing it through the prism of criminal acts committed out of hatred as the primary focus of analysis, adopting the proposition according to which the specific social context in Bosnia and Herzegovina dictates greater intervention in the domain of criminal regulation of expression of hatred and prejudice.

Keywords: *crime, hatred, prejudice.*